

Artikelen

Wespen en bijen op vliegbasis Gilze-Rijen in 2006-2008

Aad van Diemen

Inleiding

In 2006 werd door enkele oud-medewerkers en de vogelwacht van de vliegbasis het initiatief genomen een inventarisatiegroep voor de vliegbasis te beginnen. Door een aantal IVN-ers, KNNV-ers en losse individuen, werd de “Flora- en faunagroep Vliegghaai” gevormd. “Vliegghaai” is de lokale naam voor de vliegbasis. “Haai” is heide.

Vogels werden en worden zeer nauwkeurig, en uiteraard professioneel, gevolgd. Verder worden door groepjes of individuen libellen, vlinders, kevers, paddenstoelen en planten, geteld en opgeschreven. De grootste biologische faam ontleent de Vliegghaai aan de boomkijkers, waarover met grote zorg wordt gewaakt. Ze doen het goed.

De angeldragende wespen en de bijen zijn nu drie seizoenen gevolgd en daarvan staan in dit artikel de resultaten.

Het terrein

Het terrein is ongeveer 660 ha groot en ligt in zijn geheel in atlasblok 50-15.

Voor het grootste deel wordt de basis omsloten door landbouwgrond en bebouwd gebied. In het noordwesten sluit het aan op het uitgestrekte bosgebied Vijf Eiken in Dorst.

De bodem bestaat uit zand. Voor het grootste deel leemarm en fijn, zogenaamd klapzand, dat door de wind in het Pleistoceen is aangevoerd en in lage zandduinen is neergelegd (Hornman & Haverman 1998).

De vorm van het terrein is een lange ellips, gedictieerd door de functie landingsbaan. Het middenterrein is een grote, open vlakte omzoomd door gebouwen, bossen en bosjes en kleine stukjes struikheide.

Het bos bestaat voor de helft uit grove den, waarvan de meeste in de dertiger jaren zijn aangeplant.

Daarnaast zijn er stukken loofhout met Amerikaanse eik, beuk, esdoorn, berk, zomereik en sporkehout. Voor de bijen en wespen is van belang dat er hier en

daar boswilg en grauwe wilg staat, meidoorn en lijsterbes. In de zomer zijn er de bramen en de veel voorkomende sneeuwbes.

Voor inventarisatie van Hymenoptera is het middendeel niet toegankelijk en daarmee zeker 60% van het terrein. Dit gedeelte wordt ingenomen door de landingsbaan en is bijna permanent operationeel. Het is overigens niet zo dat daardoor een voor insecten unieke biotoop wordt gemist. Dit type schraal terrein bevindt zich ook aan de rand, die wel toegankelijk is. Het westelijk en zuidelijk deel van het terrein is zeer schraal met soorten als het hondsviooltje, kruipganzerik en stekelbrem. Het zijn kenmerkende soorten voor heide en heischrale graslanden. Daar groeit ook het zandblauwtje, vertakte leeuwentand, jakobskruid en distelsoorten. Het oostelijk en noordelijk deel is voedselrijker, want als akkerland in gebruik geweest. Hoewel het grootste deel van het terrein betrekkelijk soortarm is, zijn er toch 386 soorten planten geteld.

Een bijzonderheid van het gebied is de aanwezigheid van een twintigtal blusvijvers, waarvan een aantal met plaggen op de grondfolie en glooiende oevers. De grondwaterstand is laag en het gebied is dus droog, maar door de vijvers zijn er veel libellen en zweefvliegen uit de *Eristalis*-groep. Mij is geen positief effect bekend van water op de Hymenoptera-stand. Het beheer van het terrein is des militaires: er wordt altijd wel wat kleinschalig gerommeld.

Daardoor ontstaan steeds pioniersituaties. In 2008 en 2009 wordt een grootschalige reconstructie van de basis uitgevoerd; de vliegvelden Soesterberg en Valkenburg zijn opgeheven en een deel van hun taken zijn naar Gilze-Rijen gegaan.



Figuur 1. Pioniersituatie, ontstaan door afbraak van gebouwen. Foto Aad van Diemen.

Methode

De lijst van wespen en bijen betreft het totale aantal soorten dat in drie jaar is waargenomen. Vanaf maart tot september werd maximaal elke zaterdag door één persoon met de hand gevangen.

Niet in de vakantie, bij slechte weersomstandigheden, enzovoort. In werkelijkheid een keer in de drie weken gemiddeld.



Omdat het terrein zo groot is, en maar door één persoon wordt geïnventariseerd, bestaat de neiging kansrijke stukken het meest te bezoeken. De inventarisatie is in ieder geval niet volledig. In 2008 bijvoorbeeld waren 31 van 70 gevangen soorten, nieuw voor de Vliegahaai. Het aantal soorten zal daardoor in de loop der jaren nog wel groeien.

Resultaten

In de bijlage 1 staat de volledige soortenlijst. In de tabel hieronder staat een overzicht van het aantal soorten per familie, per jaar.

Tabel 1. Aantal soorten per familie per jaar

	2006	2007	2008	totaal
Chrysididae	1	1	1	1
Mutillidae	0	1	2	2
Tiphidae	0	1	1	1
Pompilidae	3	7	5	11
Vespidae	6	1	5	8
Sphecidae s.s.	1	1	1	1
Crabronidae	13	26	32	28
Apidae s.l.	31	40	40	72
totaal	55	68	57	124

Wespen

In drie jaar tijd werden in totaal 52 soorten wespen verzameld. Wat aantallen betreft gaat de gewone vliegendoder (*Mellinus arvensis*) aan kop. Vele honderden vrouwtjes jagen op vliegen in de zomer op de stukjes struikheide. Talrijk zijn eveneens de rode springcicadendoder (*Alysso spinosus*), de grote zeefwesp (*Crabro cribrarius*), de knotcelwesp van Wesmael (*Crossocerus wesmaeli*) en de gewone keverdoder (*Tiphia femorata*).

Meer dan de helft van de soorten werd gevangen op een hectare nagenoeg kale grond met grof bouwzand, die is vrijgekomen nadat de gebouwen erop waren gesloopt en afgevoerd. Een typische pioniersituatie. Deze plek is bovendien omringd door bos en dus windvrij en warm. Veel wespen nestelen daar en de spinnendoders zijn gemakkelijk te zien. Vermeldenswaard tenslotte, is de ivoorwesp (*Lestica alata*) met nog maar enkele recente vindplaatsen in het oosten des lands. (Peeters et al. 2004)

Bijen

Het totaal aantal soorten in drie jaar is 72. Veruit de meest voorkomende soort is de rode-lijstsoort (Peeters & Reemer 2003), de heidezandbij (*Andrena fuscipes*) die met duizenden boven de hei vliegt, vergezeld van zijn koekoek, de heidewesp (*Nomada rufipes*). Een goede tweede is de vroege zandbij (*Andrena praecox*) die in

grote aantallen de boswilgen bezoekt en het roodgatje (*Andrena haemorrhoa*).

Er zijn verschillende kolonies grijze zandbij (*Andrena vaga*), ook weer met koekoeken: de pantserbloedbij (*Sphex gibbus*) en de roodharige wesp (*Nomada latburiana*). De laatste staat ook op de rode lijst, maar is zeer algemeen op de Vliegahaai. Een veel voorkomend heidekoppel wordt gevormd door heidezijdebij (*Colletes succinctus*) en de koekoek heideviltbij (*Epeolus cruciger*).

Bovengenoemde soorten treden in een bepaalde tijd en een bepaalde plaats massaal op, en vallen daarom op. Een paar hommelse soorten als de aardhommel (*Bombus terrestris*), akkerhommel (*Bombus pascuorum*) en de steenhommel (*Bombus lapidarius*) zie je het hele jaar door en overal. Ze zijn in ieder geval talrijk en wellicht het talrijkst.

Een paar bijzondere, want soorten van de rode lijst van de bijen, zijn: de kruiskruizandbij (*Andrena denticulata*), de gewone kegelbij (*Coelioxys inermis*), de klaverbehangersbij (*Megachile ligniseca*), en de bruinsprietwesp (*Nomada fuscicornis*).

De meest zeldzame is de dubbeldoornwesp (*Nomada femoralis*), een kleine donkere soort die er voor de betrekkelijke beginneling zoals ik, meer uitziet als een bloedbij, dan een wesp.

Dankwoord

Theo Peeters wil ik bedanken omdat hij bijna alles heeft gecontroleerd. Frank van der Meer voor het nakijken van de groefbijen uit 2006 en 2007. Natuurlijk bedank ik de leiding en medewerkers van de Vliegbasis die hun groene been voorzetten. Tenslotte bedank ik Loek Vingerhoeds die mij geduldig de eerste beginselen bijbracht in de wereld van de angeldragers.

Literatuur

- Hornman, M, Haveman, R. Vliegbasis Gilze-Rijen, inventarisatie natuurwaarden 1997. - IKC Natuurbeheer Wageningen, 71 p.
- Peeters, T.M.J. & M. Reemer, 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). - Stichting EIS-Nederland, Leiden, 96 p.
- Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F.Klein, V. Lefebber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit, H.H.W. Velthuis, 2004. De wespen en mieren van Nederland. Nederlandse Fauna 6. - Naturalis, KNNV en EIS-Nederland, 507 p.

Summary

A general survey was made of species present on the grounds of the airbase Gilze-Rijen in 2006-2008; this included an inventory of bees and wasps. 60% of the grounds were closed to the public. In the remaining 40% we found 124 species of aculeates. The majority of the species was found in a small area (approx. 1



hectare) consisting of coarse sand, which had been exposed after the demolition of some buildings.

Bijlage 1

Soortenlijst 2006-2008 Vliegbasis Gilze-Rijen

Chrysididae

Hedychrum nobile

Mutillidae

Myrmosa atra

Smicromyrme rufipes

Tiphiidae

Tiphia femorata

Pompilidae

Anoplius infuscatus

Anoplius viaticus

Arachnospila spissa

Caliadurgus fasciatellus

Dipogon subintermedius

Episyron rufipes

Evagetes dubius

Pompilus cinereus

Priocnemis fennica

Priocnemis parvula

Priocnemis perturbator

Vespidae

Dolichovespula saxonica

Eumenes coarctatus

Eumenes papillarus

Eumenes pedunculatus

Symmorphus bifasciatus

Vespa crabro

Vespula rufa

Vespula vulgaris

Sphecidae s. str.

Ammophila sabulosa

Crabronidae

Alysson spinosus

Astata boops

Cerceris arenaria

Cerceris quadrifasciata

Cerceris rybyensis

Crabro cribrarius

Crabro peltarius

Crabo scutellatus

Crossocerus annulipes

Crossocerus exiguus

Crossocerus palmipes

Crossocerus wesmaeli

Ectemnius cavifrons

Ectemnius continuus

Ectemnius lapidarius

Lestica alata

Lestica subterranea

Lestiphorus bicinctus

Lindenius albilabris

Lindenius pygmaeus

Mellinus arvensis

Mimesa equestris

Oxybelus bipunctatus

Oxybelus uniglumis

Passaloecus insignis

Pemphredon inornata

Philanthus triangulum

Apidae s.l.

Andrena angustior

Andrena barbilabris

Andrena carantonica

Andrena chrysoseles

Andrena cineraria

Andrena clarkella

Andrena denticulata

Andrena dorsata

Andrena flavipes

Andrena fulva

Andrena fuscipes

Andrena haemorrhoea

Andrena helvola

Andrena nitida

Andrena praecox

Andrena tibialis

Andrena vaga

Andrena ventralis

Anthidium strigatum

Apis mellifera

Bombus hypnorum

Bombus lapidarius

Bombus lucorum s.l.

Bombus pascuorum

Bombus pratorum

Bombus terrestris

Chelostoma rapunculi

Colletes cunicularius

Colletes fodiens

Colletes succinctus

Coelioxys inermis

Dasygaster hirtipes

Epeolus cruciger

Halictus rubicundus

Heriades truncorum

Hylaeus communis

Hylaeus rinki

Lasioglossum albipes

Lasioglossum calceatum

Lasioglossum leucopus

Lasioglossum leucozonium

Lasioglossum lucidulum

Lasioglossum morio

Lasioglossum sabulosum

Lasioglossum sexnotatum

Lasioglossum vixstrigatum

Lasioglossum villosulum

Lasioglossum zonulum

Megachile ligniseca

Megachile versicolor

Nomada femoralis

Nomada flava

Nomada fuscicornis

Nomada goodeniana

Nomada lathburiana

Nomada marshamella

Nomada rufipes

Tachysphex obscuripennis

Nomada sheppardana

Nomada signata

Nomada succincta

Osmia cornuta

Osmia uncinata

Osmia rufa

Panurgus calcaratus

Sphecodes crassus

Sphecodes gibbus

Sphecodes miniatus

Sphecodes pellucidus

Sphecodes puncticeps

Sphecodes reticulatus

Sphecodes rubicundus

Sphecodes scabricollis

De driedoornige metselbij (*Hoplitis tridentata*) maakt een sprong naar het noorden

Jan Smit

Inleiding

In de laatste jaren zijn er verschillende zuidelijke bijen- en wespensoorten naar het noorden aan het oprukken. Enkele voorbeelden hiervan uit ons land zijn *Colletes bederae*, *Eumenes coronatus*, *Hylaeus difformis*, *Polistes dominulus*. De metselbij *Hoplitis tridentata* (Dufour & Perris, 1840) was in ons land tot dusver alleen bekend uit Zuid-Limburg, maar deze soort is nu bij Giesbeek aan de IJssel gevonden. In 2008 is er ook een exemplaar in Duitsland in Westfalen gevonden, het lijkt er op alsof deze soort het areaal eveneens naar het noorden aan het uitbreiden is.

Metselbijen

In Nederland komen twee bijengenera voor die tot de metselbijen gerekend worden: *Hoplitis* en *Osmia*. Van het genus *Hoplitis* komen 9 soorten voor in ons land en van *Osmia* 11 soorten. Ze worden metselbijen genoemd omdat de vrouwtjes van veel soorten de wanden tussen de broedcellen metselen van leem, klei, zand en steentjes. Een aantal soorten gebruikt fijngekauwd plantenmateriaal om de tussenwanden van te maken.